

Justyna Truskolaska

Atmosfera życia rodzinnego jako istotny element kultury wychowawczej rodziny

The atmosphere of family life as an essential component of family educational culture

Streszczenie - w powyższym artykule opisano atmosferę wychowania jako jeden z podstawowych elementów kultury wychowawczej rodziny. Ta ostatnia wpisuje się w całokształt wychowania społeczeństwa i pozostaje z nią w ścisłym związku. Ukazano różnorodne ujęcia atmosfery wychowania, wyodrębnione różne jej rodzaje, a także warunkujące ją czynniki. Stwierdzono, że jakkolwiek ujęta, jest ona zasadniczym składnikiem wychowania, szczególnie w rodzinie i warunkuje powodzenie procesu wychowawczego.

Summary: The article refers to the phenomenon of atmosphere in child's education and upbringing. The atmosphere of education is an essential part of family culture. And the family culture is of course an important element of the culture of a whole nation. The article shows the different kinds of educational atmosphere definition. But despite of the definition we must realize that the atmosphere is one of the most important component of family upbringing which determined the effects of the process.

Wiele elementów składa się na kulturę duchową i wychowawczą rodziny. Jednakże jednym z najbardziej istotnych, a kto wie, czy nie najważniejszym, jest atmosfera życia rodzinnego, której część stanowi atmosfera wychowawcza.

Kultura duchowa i wychowawcza rodziny

Rodzina jest miejscem inkulturacji. Oznacza to, że przekazuje kulturę narodu, ale posiada i przekazuje również własną specyficzną kulturę rodzinną, która wyrasta z kultury narodu i społeczności lokalnej. Stanowi pomost między płaszczyzną rodzinną i społeczną oraz narodową.

Do kultury rodzinnej należy zaliczyć przede wszystkim wartości kultywowane w danej wspólnocie, normy i wzorce zachowań, zwyczaje i rytuały, a także symbole i słowa. Słowo jest podstawowym nośnikiem kultury, wskazuje na wartości, idee, uczucia. Słowo może służyć prawdzie lub fałszowi, może tworzyć więź lub ją niszczyć. Wielu pedagogów, np. Janusz Tarnowski, czy Józef Wilk podkreślają wagę słowa i dialogu w rodzinie.

Ważne dla kultury duchowej są również rytuały rodziny. W kulturze polskiej obserwuje się

bogactwo rytuału rodzinnego związanego zwłaszcza z obyczajowością świąteczną, która odnosi się bezpośrednio lub pośrednio odwołuje do symboliki religijnej, np. święta religijne i ich bogata oprawa, obchodzenie świąt rodzinnych związanych z sakramentami - chrztem, pierwszą komunią, ślubem, święceniami kapłańskimi, śmiercią.¹

Rytuały te, najważniejsze w życiu człowieka są zapodmiotowane w rodzinie, stanowią jednocześnie jej duchowe bogactwo i dziedzictwo kulturowe narodu.. Mają one jednocześnie olbrzymi walor wychowawczy. Polega on na przekazywaniu wartości, których wyrazem są rytuały, np. wartości religijnych czy uczuć rodzinnych, wspólnotowości, wartości estetycznych.²

Rodzina tworzy rytuał, ale rytuał kształtuje również rodzinę. "Rodziny o bogatej zwyczajowości domowej odznaczają się nie tylko silną więzią wewnętrzną i pogodną atmosferą, ale ułatwione mają spełnienie zadań opiekuńczo-wychowawczych, emocjonalno-ekspresyjnych i wypoczynkowych..."³

Obserwuje się również zmiany w obyczajowości domowej. Pewne zwyczaje ulegają zapomnieniu, a inne pojawiają się, np: Dzień Babci i Dziadka.

Zmiany mają jednak także swój negatywny wydźwięk - przewaga przygotowań materialnych nad religijnymi podczas świąt, dominacja środków masowego przekazu podczas spotkań rodzinnych, królowanie alkoholu na stole itp. Również rytuały związane z tak zasadniczymi momentami, jak narodziny i śmierć uległy pewnym niekorzystnym zmianom, dokonując się w wyspecjalizowanych instytucjach, nie zaś w domu rodzinnym.

Najważniejsze jednak w kulturze rodziny są wartości, zwłaszcza moralne. A te ostatnie znajdują swoje najmocniejsze zakotwiczenie w wartościach religijnych - wierze, nadziei i miłości. "Prawdziwa kultura dąży zawsze do odrodzenia moralnego."⁴ Hierarchia wartości rodziny decyduje o obrazie jej życia, celach, aspiracjach i dążeniach członków tej wspólnoty. Istotą jest stawianie na czele tej hierarchii wartości duchowych pozwalających być - stawać się coraz bardziej osobą.

Elementem kultury rodziny jest jej kultura wychowawcza.

Kultura pedagogiczna rodziców pozostaje w ścisłym związku z kulturą społeczeństwa w ogóle.

---

¹ Por. J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, Kraków 2002, s. 68.

² Por. tamże, s. 74.

³ J. Komorowska. *Doroczne i okolicznościowe zwyczaje w rodzinie*, w: *Przemiany rodziny polskiej*, Warszawa 1975, s. 303. Zob. także: J. Komorowska: *Świąteczne zwyczaje domowe w wielkim mieście. Studium na przykładzie Warszawy*, Warszawa 1984, s. 163, 183, 190.

⁴ J. Wilk, dz.cyt., s. 77.

Według S. Czarnowskiego kultura to „całokształt zobiektywizowanych elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregowi grup i z racji swej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie.”⁵ Natomiast Jan Szczepański definiuje kulturę jako „ogół wytworów działalności ludzkiej – materialnych i niematerialnych wartości, uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w danych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom.”⁶ jest to więc kompleks idei, związanych z nimi wartości, które wyznaczają z kolei odczuwanie, myślenie i postępowanie jednostek i grup, w tym rodzinnych – jak wyjaśnia to Marian Grochociński. Elementem kultury społeczeństwa jest jego kultura pedagogiczna. Janina Maciaszkowa definiuje kulturę pedagogiczną społeczeństwa jako „ogół wartości, norm i sposobów zachowania, który wynika ze świadomości celów wychowania oraz posiadanej wiedzy o wychowaniu, a przejawia się umiejętnością reagowania w sytuacjach wychowawczych ze względu na potrzeby dzieci i młodzieży”⁷

Definicja ta nasuwać może wiele wątpliwości, czy np. słowo 'reagowanie' nie sugeruje tylko odpowiedzi na bodźce ze strony młodego pokolenia oraz zbyt małą aktywności wychowawcy. Można również zastanawiać się, dlaczego reakcja ta ma dotyczyć tylko potrzeb dzieci i młodzieży, a nie pozostałych osób biorących udział w relacji wychowawczej.

Bez względu na te wątpliwości, z całą pewnością elementem tak czy inaczej pojętej kultury pedagogicznej społeczeństwa jest między innymi osobista kultura pedagogiczna rodziców. Marian Grochociński stwierdza, iż jest to „zdolność do reagowania w sytuacjach wychowawczych zgodnego z potrzebami dziecka, określona przez wiedzę, system wartości, norm i sposobów zachowania jednostki... świadomość celów wychowania i umiejętność działania wychowawczego.”⁸

Wpisuje się więc ona w całokształt kultury społeczeństwa a zarazem w kulturę duchową rodziny, a jej filarami są wartości przyjęte w danej rodzinie za najważniejsze, stające się jednocześnie celami, do których zmierza życie i wychowanie rodzinne.

Związek między kulturą danego społeczeństwa a kulturą pedagogiczną rodziców jest oczywisty, gdy przyjmiemy, za Aleksandrem Kamińskim, iż wychowanie to „przekazywanie drugiemu człowiekowi właściwej danej kulturze sumy wzorów poznawczych, selekcyjnych,

---

⁵ M. Grochociński, *Kultura pedagogiczna rodziców*, w: *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska (red.), Warszawa 1985, s. 299.

⁶ Tamże, s. 299.

⁷ J. Maciaszkowa, 1977, cyt za: M. Grochociński, dz.cyt., s. 300. Por. także: J. Maciaszkowa, *O współżyciu w rodzinie*, Warszawa 1980.

⁸ Tamże, s. 300.

wartościujących.”⁹

Kultura pedagogiczna rodziców ma olbrzymi wpływ na dziecko i całe jego późniejsze życie, ponieważ dziecko jest bardzo chłonne. Jego najbardziej naturalną reakcją na podawane wzory jest naśladowanie. Ma przy tym mały zasób doświadczeń (a więc nie ma innych wzorców działania do czynienia porównań, nie jest krytyczne). Rodzina oddziałuje na nie przez długi okres (poza sytuacjami patologicznymi). Występuje równocześnie proces identyfikacji z rodzicami lub innymi osobami z najbliższej rodziny, stąd łatwość przejmowania wzorów i ich trwałość.

Według Mariana Grochocińskiego poziom kultury pedagogicznej rodziców wyznaczają następujące elementy:

- wiedza o dziecku i jego potrzebach
- świadomość własnej roli wychowawczej i poczucie odpowiedzialności za prawidłowy rozwój dziecka
- poglądy rodziców na stosunki wychowawcze w rodzinie
- stosunek rodziców do nauki szkolnej dziecka i do jego wykształcenia w ogóle
- umiejętność oddziaływania wychowawczego przez organizację życia w rodzinie
- rodzaje stosowanych metod wychowawczych.¹⁰

Im wyższy poziom osiąga każdy z tych elementów oraz im bardziej są one ze sobą zharmonizowane, tym wyższy jest poziom ogólny kultury pedagogicznej rodziny. Ogólnie, na kulturę pedagogiczną składa się całokształt postępowania z dzieckiem, organizacja życia w rodzinie, jego atmosfera i wytworzony styl wychowawczy.

Atmosfera życia rodzinnego i wychowania

Więzi w rodzinie i atmosfera rodzinna są zjawiskami (relacjami) rodzinnymi tak mocno od siebie uzależnionymi, że niekiedy używa się tych pojęć zamiennie. Więzi warunkują atmosferę i odwrotnie, a jedno i drugie ściśle wiążą się z wymianą emocjonalną między członkami rodziny. Trudno badać te składniki życia rodzinnego w oderwaniu do siebie. Jerzy Nikitorowicz zwraca uwagę, iż w badaniu rodziny przez nauki społeczne bierze się pod uwagę różnorodne czynniki ją kształtujące. Psychologia rozpatruje zwłaszcza cechy temperamentu i osobowości członków tej grupy oraz więzi emocjonalne między nimi, procesy identyfikacji z osobami znaczącymi, a także

---

⁹ Por. L. Dyczewski, *Więzi między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002.

¹⁰ Tamże, s. 301.

postawy rodzinne (rodzicielskie i małżeńskie) Socjologia i antropologia - czynniki makrospołeczne i mezospołeczne (środowisko zamieszkania), proces uzyskiwania tożsamości społecznej w rodzinie (socjalizacji). Pedagogika - interakcje między członkami rodziny (zwłaszcza relacje wychowawcze), metody i style wychowania, atmosferę rodzinną i jej ładunek emocjonalny.¹¹

Jednakże w życiu rodziny czynniki te bardzo mocno przenikają się. Są jakby różnymi stronami (aspektami) życia rodzinnego. Irena Szczerbik pisze: "Każda rodzina tworzy własną niepowtarzalną atmosferę życia domowego, na którą wpływają między innymi: stosunki wzajemne między małżonkami, miłość rodzicielska do dzieci, codzienne zachowania członków rodziny, kultywowanie tradycji, a także służba uznawanym wartościom."¹²

Józefa A. Pielkova stwierdza, iż istnieje wzajemna zależność między przekazem wartości, więziami oraz klimatem (atmosferą uczuciową) w rodzinie, stwierdzając, iż ta ostatnia jest zasadnicza w procesie wychowania. "W przekazie tradycji, w dążeniu do pozostania przy własnych korzeniach pierwszoplanową kwestią staje się ratowanie personalistycznego charakteru rodziny, jako grupy odrębnej, ale spełniającej wobec społeczeństwa podstawową misję przekazu wartości. Możliwość i skuteczność dokonania się przekazu wartości nadrzędnych - kulturowych, etycznych, moralnych, które stanowią o losie nie tylko jednostek wyrastających z domu rodzinnego zależą do zachowania więzi wspólnotowych w rodzinie, utrzymania i rozwoju klimatu uczuciowego, w którym dominują uczucia pozytywne. Ta zależność jest tak charakterystyczna, że pozwala na stwierdzenie, że związek między dbałością o prawidłowy klimat kontaktów interpersonalnych w domu a prawidłowym przekazem wartości nadrzędnych jest bardziej istotny, aniżeli koncentracja uwagi na samym słownym przekazie wartości. Wszelkie wysiłki wychowawcze mogą pozostać bezowocne przy zaburzonym kontakcie międzyosobowym oraz chłodnym klimacie uczuciowym panującym w domu."¹³

Podobnie ks. Józef Wilk stwierdza, iż atmosfera wychowawcza (klimat rodzinny) jest podstawową wartością domu rodzinnego.¹⁴ Autor ten - jeden z twórców pedagogiki rodziny w Polsce - stwierdza, że "w pedagogice pojęcia tego używamy (na zasadzie analogii) na określenie specyficznych warunków (trudnych do określenia jak atmosfera ziemską), koniecznych do

---

¹¹ Por. J. Nikitorowicz, *Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoczczyzny*, Białystok 1992, s. 70.

¹² I. Szczerbik, *Wpływ bezrobocia na funkcjonowanie rodziny polskiej*, www.lo1gorowo.enter.net.pl, 2006.

¹³ J.A. Pielkova, *Dom rodzinny – refleksja nad pojęciem*, w: H. Cudak, *Problemy współczesnej rodziny w Polsce*, Piotrków Trybunalski 1998, s. 200 – 201., s. 200 - 201.

¹⁴ Por. J. Wilk, dz.cyt., s. 52.

prawidłowego procesu wychowawczego (...) cały ten dynamiczny układ rodzinny balansuje między biegunami "plus" i "minus" (ciepło - zimno)".¹⁵ Najważniejszym źródłem atmosfery rodzinnej są - według Józefa Wilka - osoby i łączące je więzi emocjonalne. Dziecko jest zanurzone od chwili poczęcia w swoistej dla danej rodziny atmosferze. Ułatwia ona lub utrudnia uspołecznienie dziecka oraz kształtowanie w nim właściwych postaw moralnych, społecznych, religijnych.¹⁶

Podobne zdanie wyraża Józef Rembowski, przypisując członkom rodziny i łączącym je stosunkom emocjonalnym zasadnicze znaczenie w kształtowaniu atmosfery rodzinnej. Układ emocjonalno - społecznych stosunków w rodzinie decyduje o tym, co często nazywa się atmosferą rodzinną. W jej tworzeniu biorą udział również dzieci i dalsi członkowie rodziny, np dziadkowie, zwłaszcza, gdy razem mieszkają. Także układy stosunków emocjonalnych między rodzeństwem mają duży wpływ na całą rodzinę, a także na osobowość dzieci. Taki układ wpływa też np. na pełnienie ról rodzicielskich w dorosłym życiu, (badania Elisabeth Hurlock lub W. Tomana): chłopiec, który był najstarszym z braci ma z reguły lepszy kontakt z synami niż z córkami, a jeśli był najstarszym bratem wśród sióstr, ma lepszy kontakt z córkami. Dziewczyna, która była najstarsza wśród braci jest bardzo macierzyńska. Natomiast, jeśli wychowała się wśród starszych braci jest bardzo kobiecą, dobrą żoną, demokratyczną nie władczą matką, budzi męskość u synów bardziej niż inne matki, jest dla nich przedmiotem uwielbienia i ceni sobie ich miłość.¹⁷

Szczególnie duży wkład w wyjaśnienie pojęcia atmosfery wychowawczej oraz kształtujących ją czynników wniósł Zdzisław Dąbrowski. Podejmuje on próbę określenia, czym jest atmosfera wychowania, opieki i partnerstwa, na podstawie analizy wypowiedzi wielu znanych autorów: Natalii Han-Ilgiewicz, Heliodora Muszyńskiego, Z. Krzysztozek, W. Dewitzowej, Z. Zbyszewskiej.¹⁸

Opisując atmosferę opieki, Zdzisław Dąbrowski zwraca uwagę, iż w opisie procesu wychowania i opieki posługujemy się często zamiennie pojęciami atmosfera, klimat i nastrój. Oznaczają one „zabarwiony emocjonalnie stan psychiczny ludzi w określonych sytuacjach”¹⁹ Według Natalii Han-Ilgiewicz na klimat psychiczny składają się pogoda otoczenia, poczucie bezpieczeństwa,

---

¹⁵ Tamże, s. 53.

¹⁶ Por. Tamże, s. 54 - 55.

¹⁷ Por. J. Rembowski, *Rodzina jako system powiązań*, w: *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska (red.), Warszawa 1985, s. 140 - 141.

¹⁸ Por. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, cz. 1, Olsztyn 1998, s. 238 - 240.

¹⁹ Tamże, s. 239.

dotadnia perspektywa, poszanowanie godności oraz życzliwość.²⁰ Natomiast Heliodor Muszyński atmosferę panującą w zespole wychowawczym określa jako „układ stosunków panujących w zespole w sposób stały”²¹.

Według Z. Krzysztozek atmosfera wychowawcza to „zespół warunków wpływających na samopoczucie osób podlegających wychowaniu”.²² Również W. Dewitzowa określa atmosferę wychowawczą jako „układ stosunków i sytuacji w szkole, internacie czy domu dziecka”.²³ Z. Dąbrowski nie zgadza się z tą definicją z dwóch powodów. Uważa, że atmosfera odnosi się nie tylko do osób wychowywanych, ale również do wychowawców. Poza tym, że jest ona czymś subiektywnym - samopoczuciem osób w procesie wychowania, a nie warunkami, które jedynie powodują to odczucie.

Z. Zbyszewska stwierdza, że na negatywną atmosferę wychowawczą składają się:

- tymczasowość i brak stabilizacji życiowej
- obojętność wychowawców wobec wychowanków
- oschły stosunek z ich strony
- upokarzająca litość
- publiczne eksponowanie wad wychowanków
- brak zrozumienia

Natomiast przejawami pozytywnej atmosfery są:

- wzajemne zaufanie
- pozytywne powiązania emocjonalne
- wzajemne zrozumienie
- zainteresowanie wychowankami i ich sprawami
- wspólnota dążeń i celów
- życzliwość.²⁴

Według Dąbrowskiego atmosfera to percepcja poznawczo-uczuciowa stanu stosunków opiekuńczo-wychowawczych o charakterze interpersonalnym, a nie same te stosunki.

---

²⁰ N. Han-Ilgiewicz, *Potrzeby psychiczne dziecka*, s. 16 – 35, cyt. za. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, Olsztyn 1998, s. 239.

²¹ H. Muszyński, *Wychowanie moralne w zespole*, Warszawa 1963, s. 90 – 93, cyt. za. Z. Dąbrowski, dz.cyt., s.239.

²² *Mała Encyklopedia Pedagogiczna*, M. Jakubowski, W. Pomykało (red.), Warszawa 1970 – 1981, s. 108 – 111, cyt. za. Z. Dąbrowski, dz.cyt., s.240.

²³ W. Dewitz, *O atmosferze wychowawczej*, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze” 5/1964, s. 2, cyt. za. Z. Dąbrowski, dz.cyt., s. 240.

²⁴ Z. Zbyszewska, *Organizacja i wychowanie w domu dziecka*, Warszawa 1949, s. 195 – 203, cyt. za. Z. Dąbrowski, dz.cyt., s.240.

„Atmosfera, klimat, nastrój to zjawisko psychologiczne: kompleks intersubiektywnych, poznawczo - uczuciowych doznań jednostek w układach zbiorowych.”²⁵ Inaczej atmosfera, według Z. Dąbrowskiego to „odczucia” jednostek w układach zbiorowych, odnoszące się zarówno do podmiotu, jak i przedmiotu opieki, wychowania i partnerstwa.

Czym innym jest atmosfera opieki, którą można utożsamić z odczuciami związanymi ze stanem zaspokojenia potrzeb, a czym innym atmosfera wychowawcza, która wiąże się z realizacją bądź naruszaniem wartości będących celami wychowania. Jednakże „oczywiste jest, że układy opiekuńcze, w których przedmiotem opieki są dzieci, stają się najczęściej równocześnie układami opiekuńczo-wychowawczymi.”²⁶

„Główną przesłanką do wyłonienia pojęcia 'atmosfera wychowania' jest pojmowanie wychowania jako działalności urzeczywistniającej w wychowankach system wartości, będących celami wychowania: dobro, prawda, piękno.” tak pojęte wychowanie powoduje określone nastawienie do tych wartości. „Jeśli nastawienia te (oddźwięk) będą w swym bilansie pozytywne i intersubiektywne, tj. ogarniające całe grupy osób, możemy wówczas mówić, że panuje tam atmosfera (klimat, nastrój) współpracy, życzliwości, szczerości, wzajemnego szacunku, pracowitości, dyscypliny itd., czyli dodatnia atmosfera wychowania.”²⁷ W przypadku, gdy ten „oddźwięk” będzie negatywny wytworzy się atmosfera ujemna.

Innymi słowy, atmosfera wychowania to – według Z. Dąbrowskiego – „dominujące w danym układzie wychowawczym odczucia i doznania wychowanków i wychowawców odzwierciedlające ich stosunek do urzeczywistniania lub naruszania określonych wartości będących celami wychowania.”²⁸

Stąd atmosfera wychowawcza jest funkcją:

- zinternalizowanych i realizowanych przez wychowanków wartości - postaw wobec wartościach
- systemu wartości wychowawców i wynikających z tego postaw wychowawczych
- obrazu wychowawcy w świadomości wychowanków jako nosiciela wartości i osoby je realizującej.

Układ opiekuńczy i wychowawczy jest niesymetryczny. Ale wychowankowie tkwią też w układach

---

²⁵ Z. Dąbrowski, dz.cyt., s. 240 - 241.

²⁶ Tamże, s. 244.

²⁷ Tamże, s. 245.

²⁸ Tamże, s. 246.

symetrycznych, partnerskich, przede wszystkim ze swoimi rówieśnikami. Jest to również płaszczyzna wymiany wartości między wychowankami. W grupie może wytworzyć się atmosfera partnerstwa, na którą składają się: „satisfakcja i zadowolenie z członkostwa grupy, solidarność wewnątrzgrupowa, wzajemne zaufanie, oparcie w zespole, gotowość do wzajemnych świadczeń pomocy, bezpieczeństwa 'wśród swoich'...”²⁹. Istnieją także relacje partnerskie między opiekunem i podopiecznym oraz wychowawcą i wychowankiem. „Partnerstwo - z natury rzeczy - polega na podejmowaniu wspólnej formy aktywności przez dwie lub kilka jej stron, ze względnie wyrównanych pozycji.”³⁰ W opiece i wychowaniu stosunek jest nierównorzędny. Są jednak pewne sytuacje, które partnerstwo umożliwiają, np. wspólna zabawa, spędzanie czasu wolnego, wykonywanie niektórych prac domowych przy odpowiednim podziale pracy. Widać partnerstwo także w przyjaźni, sympatii, porozumieniu stron, wzajemnej pomocy itp. Jednak wymaga to pewnego treningu i chęci opiekuna do wchodzenia w tego typu relacje.

Atmosfera jest uzależniona od osobowości osób wchodzących w daną relację, w danej grupie. Są osoby, które potrafią stworzyć miłą, pogodną atmosferę, ludzie otwarci, optymistycznie nastawieni do życia, ale są też osoby tworzące złą atmosferę - malkontenci, pesymiści, ludzie doznający porażek itp.³¹

O pozytywnej atmosferze w danym środowisku opiekuńczo - wychowawczym, np. w domu rodzinnym mogą świadczyć takie odczucia podmiotów relacji opiekuńczo - wychowawczej, jak:

- poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji,
- dobrej perspektywy,
- wzajemnej życzliwości,
- ładu i porządku oraz sensu w wykonywanych zadaniach,
- sprawiedliwości i egalitaryzmu,
- urzeczywistniania się słusznych wymagań, obowiązkowości, dyscypliny i rzadności,
- solidarności, wzajemnego zrozumienia, współpracy i zgodnego współżycia,
- związania emocjonalnego z domem i satysfakcji z przynależności do rodziny,
- akceptacji dla norm współżycia w grupie,
- zaangażowania w pracę, codzienne obowiązki, dbałość o otoczenie,
- zgodność celów, dążeń, przekonań, działań i zachowań oraz

---

²⁹ Wymienia tu też inne czynniki, które raczej trudno zaliczyć do relacji partnerskich.

³⁰ Z. Dąbrowski, dz.cyt, s. 247.

³¹ Por. tamże, s. 248.

- samorealizacji, dodatniej samooceny, godności własnej i zadowolenia z życia.³²

Powyższe odczucia podopiecznych świadczą o dobrej atmosferze w danej placówce wychowawczej.

Taka pozytywna atmosfera jest funkcją „nałężytej opieki, odpowiedniego wychowania, właściwych stosunków partnerskich i dodatnich właściwości osobowych”. Jest też niezastąpioną wartością egzystencjalną oraz „doniosłym czynnikiem animacyjnym i waloryzacyjnym całego procesu opiekuńczo-wychowawczego.”³³ Ważne znaczenie ma również atmosfera „rekreacyjno-odświętna”.

Atmosfera, klimat uczuciowy towarzyszący wychowaniu wpływa na jego przebieg i skutki, wpływa na zachowania podopiecznych i na całe ich nastawienie wobec życia i innych ludzi. Nie jest to bowiem pojedynczy czynnik o chwilowym działaniu, ale całokształt działających dłużej warunków domu rodzinnego, na który składają się wymienione wyżej elementy, będące jednocześnie jego wyznacznikami.

Rodzaje atmosfery wychowania

Alicja Maurer definiuje atmosferę wychowawczą oraz wyróżnia jej rodzaje - atmosferę autokratyczną, demokratyczną oraz liberalną. Píše ona, że atmosfera wychowawcza to „charakter wzajemnych stosunków wychowujących i wychowywanych”. Możemy wyróżnić atmosferę wychowawczą autokratyczną - „stosunki oparte na bezwzględnym podporządkowaniu się decyzjom wychowawców podejmowanym bez uwzględnienia zdania wychowanków zarówno co do zakresu wyboru rodzaju działalności, jak i oceny pracy; związane są z tendencją do częstego stosowania kar; nie sprzyjają zespoleniu się grupy, prowadzą do reakcji agresywnych lub apatii”.³⁴ Przeciwnym rodzajem relacji jest atmosfera wychowawcza demokratyczna - „stosunki oparte na współdziałaniu wychowawców i wychowanków w podejmowaniu wszystkich decyzji dotyczących rodzaju działalności, podziału pracy, oceny członków grupy itp; sprzyja powstawaniu silnych więzi przyjacielskich, właściwej motywacji do pracy, samodzielności i inicjatywy, najkorzystniejsze dla prawidłowego rozwoju i funkcjonowania wychowanków.”³⁵ Natomiast atmosfera wychowawcza liberalna to „stosunki oparte na niemal całkowitym nieingerowaniu wychowawców w zachowanie się wychowanków oraz na powstrzymywaniu się od oceny ich

---

³² Tamże, s. 249.

³³ Tamże, s. 250.

³⁴ A. Maurer, *Atmosfera wychowawcza*, w: *Słownik psychologiczny*, W. Szewczuk, (red.), Warszawa 1985.

³⁵ Tamże.

zachowania; niekorzystne ze względu na prawie zupełny brak wpływu wychowawczego.”³⁶

Ks. Józef Wilk opisuje podobne rodzaje atmosfery wychowawczej w rodzinie, choć czyni to nieco bardziej szczegółowo. Według niego najbardziej sprzyja wychowaniu atmosfera demokratyczna. Omawiany autor opisują ją w następujący sposób: “W rodzinie takiej istnieje bowiem wzajemna życzliwość i zaufanie. Rodzice w swoich relacjach z dzieckiem liczą się z jego potrzebami, ale też nie ulegają wszystkim jego zachciankom. Stwarzają warunki do przejawiania przez dziecko inicjatywy, posługują się częściej nagrodami niż karami, stosują perswazję oraz pobudzają ambicję i samokontrolę dzieci. W rodzinie tej funkcjonują normy porządkujące życie, ale nie są one w sposób drobiazgowy formułowane. W uzasadnionych przypadkach tolerowane są odstępstwa, przekraczanie ich jednak spotyka się z sankcjami, z tym, że są one przemyślane, stopniowane i zindywidualizowane.”³⁷

Niepożądana wychowawczo jest atmosfera autokratyczna oraz bezładna. W pierwszej z nich to rodzice, bez udziału dzieci, wyznaczają sztywne normy postępowania. Odstępstwo od nich jest surowe karane, w związku z czym motywacją dzieci jest głównie strach. Tym bardziej, że są one ściśle kontrolowane. Każde członek rodziny ma ściśle wyznaczone role i sposoby zachowania.³⁸

Natomiast w trzecim typie rodzinnej atmosfery - bezładnej - dzieci również nie odnajdują sprzyjających warunków rozwoju. Reguły, zachowania i sytuacje wychowawcze są nieprzemyślane, przypadkowe i nieprzewidywalne. W rodzinie panuje zamęt, chaos i brak konsekwencji.³⁹ W rodzinie nie istnieją żadne normy bądź też są one nieprzestrzegane. Dziecko jest nagradzane lub karane ze względu na humor i kaprys rodziców, nieadekwatnie do swoich zasług czy przewinień. Z podanych powyżej opisów trzech typów atmosfery wychowawczej widać, że wykazują one dużą zbieżność ze stylami wychowania, które często są opisywane jako demokratyczny, autokratyczny i liberalny lub też zmienny czy nieuporządkowany. Pojęcia te są często używane zamiennie lub w podobnym znaczeniu. Bez względu jednak na rozróżnienia pojęciowe faktem stwierdzanym przez wielu badaczy rodziny jest, iż demokratyczne stosunki panujące między rodzicami i dziećmi są najbardziej sprzyjające dla rozwoju wychowanków (a wielu podkreśla, że również wychowawców).

W niniejszym krótkim opracowaniu podjęto próbę ukazania, jak ważnym elementem kultury

---

³⁶ Tamże.

³⁷ J. Wilk, dz.cyt., s. 54.

³⁸ Zob. tamże, s. 55.

³⁹ Tamże, s. 55 – 56.

pedagogicznej rodziny jest atmosfera rodzinna i wychowawcza. Wskazano różnorodne definicje kultury oraz atmosfery wychowawczej sformułowane przez współczesnych psychologów i pedagogów rodziny. Są one stosunkowo zbieżne. W artykule zwrócono uwagę przede wszystkim na to, co składa się na kulturę i atmosferę wychowawczą i w jaki sposób wpływają one na funkcjonowanie wszystkich członków rodziny oraz wychowanie dziecka w zależności od tego, jaką przyjmują formę.

Literatura:

Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.

Dewitz, W. *O atmosferze wychowawczej*, „Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze” 5/1964, s. 2

Dyczewski L., *Więzi między pokoleniami w rodzinie*, TN KUL, Lublin 2002.

Grochociński M., *Kultura pedagogiczna rodziców*, w: *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska (red.), PWN, Warszawa 1985.

Han-Ilgiewicz N., *Potrzeby psychiczne dziecka*, PZWS, Warszawa 1963.

Komorowska J., *Doroczne i okolicznościowe zwyczaje w rodzinie*, w: *Przemiany rodziny polskiej*, Warszawa 1975.

Komorowska J., *Świąteczne zwyczaje domowe w wielkim mieście. Studium na przykładzie Warszawy*, PWN, Warszawa 1984,

Maciaszkowa J., *O współżyciu w rodzinie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1980.

Mała Encyklopedia Pedagogiczna, M. Jakubowski, W. Pomykało (red.), PWN, Warszawa 1970 - 1981.

Maurer A., *Atmosfera wychowawcza*, w: *Słownik psychologiczny*, W. Szewczuk, (red.), „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1985.

Muszyński H., *Wychowanie moralne w zespole*, Warszawa 1963.

Nikitorowicz J., *Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoczczyzny*, Dział Wydawnictw Filii UW, Białystok 1992.

Pielkowska J.A., *Dom rodzinny - refleksja nad pojęciem*, w: H. Cudak, *Problemy współczesnej rodziny w Polsce*, Wyd. Filii kieleckiej WSP, Piotrków Trybunalski 1998, s. 195 - 201.

Rembowski J. *Rodzina jako system powiązań*, w: *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska (red.), PWN Warszawa 1985, s. 140 - 141.

Szczerbik I., *Wpływ bezrobocia na funkcjonowanie rodziny polskiej*, www.lo1gorowo.enter.net.pl, 2006.

Truskolaska J., *Opieka, wychowanie i partnerstwo w rodzinach wiejskich i miejskich województwa lubelskiego na początku XXI w.*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

Wilk J., *Pedagogika rodziny*, Wydaw. Poligrafia Salezjańska, Kraków 2002.

Zbyszewska Z., *Organizacja i wychowanie w domu dziecka*, Warszawa 1949

Nota o autorce: Justyna Truskolaska, dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, adiunkt w Katedrze Psychopedagogiki Rodziny WZNoS KUL, zainteresowania naukowe: pedagogika rodziny, pedagogika przedszkolna, specyficzne trudności szkolne, pedagogika Marii Montessori, pedagogika zabawy i czytelnictwo dzieci i młodzieży; e-mail: justyna.truskolaska@kul.pl, strona www: <http://pracownik.kul.pl/justyna.truskolaska/>